

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	13
GİRİŞ.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

YAZAR, MÜTERCİM, ESER

Yazar: Judasz Thaddeus Krusinski.....	19
Mütercim: İbrahim Müteferrika.....	23
Eser: Târih-i Seyyâh.....	25
Eserin Avrupa Baskıları.....	25
Eserin İran ve Afganistan Baskıları.....	27
Eserin Türkiye Baskıları.....	28
İbrahim Müteferrika Çevirisinin İlk Baskıları:.....	28
Çeviri Kime Aittir?.....	30
Müteferrika Târih-i Seyyâh'ı niçin tercüme etmiştir?.....	37
Çevirinin dil ve üslup özellikleri.....	39
Çeviriyazı hakkında.....	41
KAYNAKLAR.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

Sûret-i emr-i şerîf.....	49
Suret-i 'arz-ı hâl.....	49
[Târih-i Afgân].....	49
Mukaddime: Der-beyân-ı zuhûr-ı devlet-i şâhân u müddet-i hükûmet-i işân.....	51

Zeyl-i der-beyân-ı bakiyye-i ahvâl-i Şâh ‘Abbâs-ı Sâni	53
Tafsîl-i ahvâl-i Şâh Süleymân	55
Ahvâl-i mâder-i şâhzâde	58
Beyân-ı ahvâl-i Mirzâ ‘Abbâs	61
Vefât-ı Şâh Süleymân	61
Ahvâl-ı Şâh Hüseyin	62
El-kitâb fî zevâl-i devlet-i şâhân	65
Beyân-ı ahvâl-i Ağvâniyân u sebab-i zuhûr-ı îşân	70
Beyân-ı ahvâl-ı ceng-i Ağvâniyân	71
Zikr-i mesâlik ü mesâfât min şehri-i Isfahân ilâ kal‘a-yı Kandehâr	75
Evsâf-ı Kandehâr	76
Sebeb-i istilâ-yı şâhân-ı ‘Acemiyân der kal‘a-yı Kandehâr	77
Tetimme-i mâ fî’l-bâb	78
Beyân-ı ‘isyân-ı Yorgî Hân vâlî-i Gürcistân u inhizâmeş	78
Âmeden-i Yorgi Hân be-Isfahân u i‘tizâr kerdeniş der pişgâh-ı şâh-ı Cem-câh	79
Âmeden-i ilçî ez cânib-i pâdişâh-ı Hind berâ-yı istirdâd-ı Kandehâr	80
Tedbîr kerden-i Şâh u ricâl ü firistâden-i Yorgi Hân bâ leşker-i Gürcistân berâ-yı istahkâm-ı kal‘a-yı Kandehâr u def‘-i metâlîbe-i pâdişâh-ı Hind	81
Beyân-ı ahvâl-i Mîr Üveys	82
Âmeden-i Mîr Üveys be-Isfahân u ahvâl-i sâ’ires bâ-şâh u ricâl	83
‘Arz-ı hâl dâden-i Mîr Üveys der pişgâh-ı şâh berâ-yı reften be-hacc-ı şerîf	86
İstiftâ kerden-i Mir Üveys ez ‘ulemâ-i Hicâz	87

Tetimme mâ-fî'l-bâb.....	88
'Avdet kerden-i Mîr Üveys der Isfahân zi-tarîk-i hac.....	89
Âmeden-i peyâm-ı ilçî ez-cânib-i Çâr-ı Moskov [Rusya] der Isfahân u meşveret-i ricâl der-ahvâleş.....	89
Tedbîr-i Mîr Üveys der ahvâl-i ilçî-i Moskov [Rusya].....	92
'Azîmet kerden-i Mîr Üveys ez şehri Isfahân be cânib-i Kandehâr.....	95
Vusûl-ı Mîr Üveys be Kandehâr u tedbîr kerden-i berâ-yı katl-i Yorgi Hân-ı vâlî-i Kandehâr.....	95
Meşveret kerden-i Mîr Üveys be Ağvâniyân ba'de katl-i Yorgi Hân.....	97
'Azîmet kerden-i Mîr Üveys berâ-yı feth-i kal'a-yı Kandehâr.....	99
Meşveret kerden-i Ağvâniyân ba'de fethü'l-kal'a.....	100
Mürâselât ü mükâtebât ez cânib-i Mîr Üveys be cânib-i şâh-ı 'Acem.....	101
Mükâtebât ve mürâselât 'an cânib-i Mîr Üveys bâ ricâl-i pâdişâh-ı Hind.....	103
Sefer-i 'Acem der Kandehâr ve ser'askerî-i Hüsrev Hân ve muhâsara-yı Kandehâr.....	105
Tedârük kerden-i Mîr Üveys berâ-yı mukâbele bâ-leşker-i Hüsrev Hân.....	106
Ferâgat kerden-i leşker-i 'Acem ez-muhâsara-yı kal'a-yı Kandehâr u firâr kerdeniş ü inhizâm şodeneş.....	107
Vefât-ı Mîr Üveys.....	108
Cülûs-ı Mîr 'Abdullah der taht-ı Kandehâr.....	109
Beyân-ı ahvâl-i Mîr Mahmûd u katl kerden-i Mîr 'Abdullah u cülûşeş der taht-ı Kandehâr.....	110
Sefer kerden-i 'Acem fî'd-def'atü's-sâniyye berâ-yı tahlîs-i kal'a-yı Kandehâr ve ser'askerî-i Safî Kulî Hân ve ahvâl-i ferzendeş hân-ı nev-cevân.....	112

İnhizâm-ı 'asker-i 'Acem ve katl şoden-i ser'asker Safî Kuli Hân u ferzendeş nev-cevân Hân.....	114
Tedbîr-i ricâl-i 'Acem berâ-yı sefer der cânib-i Ağvâniyân u ser'askerî-i Lutf 'Ali Hân u ahvâl-ı cezîre-i Bahreyn...	115
İstimdâd-ı 'Acem ez donanma-yı Portkal.....	116
Âmeden-i Mîr Mahmûd be-Kirmân u muhâsara vü teshîr kerden-i Kirmân ü ceng kerden-i bâ leşker-i Lutfî 'Alî Hân u inhizâm-ı Mîr Mahmûd u firâreş der Kandeâr..	117
Nifâk-ı ricâl-i 'Acem der-hakk-ı Lutfî 'Alî Hân.....	117
Beyân-ı ahvâl-i İ'timâdü'd-devle Fethî 'Alî Hân u tezvîrât-ı ricâl-i 'Acem der hakkeş.....	118
Kal' kerden-i dîde-gân-ı i'timâdü'd-devle be nifâk-ı ricâl-i 'Acem.....	119
[40b] İhzâr şuden-i Lutfî 'Alî Hân ez Şîrâz ve habs şudeneş der şehri İsfahân.....	120
Dîvân kerden-i Şâh u murâfa'a şuden-i husemâ bâ i'timâdü'd-devle.....	121
El-cevâb 'an cânib-i i'timâdü'd-devle.....	124
Beyân kerden-i ahvâl-i Lutfî 'Alî Hân.....	132
Tetimme der beyân-ı bakiyye-i ahvâl-i Lutfî 'Alî Hân.....	134
Beyân-ı zuhûr-ı 'alâmet-i semâviyye ve 'arziyye fî devletü's-Safeviyye.....	136
'Azîmet kerden-i Mîr Mahmûd be-cânib-i memleket-i Kirmân.....	136
'Azîmet kerden-i Mîr Mahmûd ez Kirmân be cânib-i İsfahân ve firistâden-i hân-ı Hüveyze ez cânib-i şâh berâ-yı tecessüs-i ahvâl-i Mîr Mahmûd ve hurûc-ı leşker-i 'Acem ez şehri İsfahân.....	138
Tahrîr u tedârük kerden-i 'asker u şehri İsfahân berâ-yı mukâbele bâ leşker-i Mîr Mahmûd.....	138

Kudûm-ı leşker-i Mîr Mahmûd der civâr-ı İsfahân ve müşâvere kerden-i ricâl-i ‘Acem berâ-yı mukâbele bâ leşker-i Ağvâniyân.....	139
Mukâbele kerden-i leşker-i ‘Acem bâ-leşker-i ‘Ağvân u inhezâm şuden-i leşker-i ‘Acem.....	140
Zabt kerden-i Ağvâniyân ordu-yı ‘Acemiyân ba‘de‘l-galebe.....	142
Meşveret kerden-i Ağvâniyân ba‘de‘l-galebe berâ-yı ric‘at der Kirmân.....	143
Firistâde şuden-i Hân-ı Hüveyze berâ-yı tecessüs-i ahvâl-i Ağvâniyân.....	144
İrsâl şuden-i mektûb ez cânib-i Hân-ı Hüveyze berâ-yı musâlaha be-Ağvâniyân.....	145
Ferâgat kerden-i Ağvâniyân ez hevâ-yı ric‘at der Kirmân u ‘azîmet-i îşân be şehri-i İsfahân.....	146
Beyân-ı ahvâl-i Ferah-âbâd.....	148
Beyân-ı ahvâl-i Çulfa.....	149
Mübâşeret-i Ağvâniyân be-muhâsara-i İsfahân ez cânib-i Çulfa.....	151
İnhizâm-ı Ağvâniyân der hücûm be cîsr-i Şîrâz.....	151
Rağbet kerden-i Ağvâniyân be emr-i musâlaha bâ ‘Acemiyân.....	152
Resîden-i peyâm ez cânib-i Hân-ı Hüveyze be Ağvâniyân u ferâgat kerden-i îşân ez rağbet-i musâlaha.....	153
Tedârük şuden-i zehâ‘ir ez cânib-i Ağvâniyân berâ-yı muhâsara.....	154
İrsâl şuden-i Hân-ı Hüveyze ez cânib-i şâh berâ-yı musâlaha bâ Ağvâniyân.....	154
Hücûm-ı Ağvâniyân be cîsr-i Âb-ı Sâbâd u mübâşeret-i îşân der muhâsara-yı tamâmî-i şehri-i İsfahân.....	155

Ahvâl-i âmeden-i ‘asker-i ‘Acem berâ-yı imdâd-ı Isfahân u inhizâm-ı karındaş-ı ‘Alî Merdân.....	155
Muhârebe-i ahâlî-i Bin-Isfahân bâ Ağvâniyân ü ahz-ı zahîre ez dest-i îşân.....	156
İnhizâm-ı Mîr Mahmûd der ceng be ahâlî-i kasaba-yı Bin-Isfahân.....	156
Beyân-ı sebab-i katl ü istîsâl-i üserâ-yı Kızılbaş [‘Acem] u ‘ahd-ı mîsâk-ı der-meyân-ı Ağvâniyân berâ-yı ahz-ı intikâm.....	157
İstimdâd-ı Şâh-ı ‘Acem ez cânib-i Vahtân Hân vâlî-i Gürcistân.....	158
Ahvâl-i Şehzâde-i Tahmasb.....	159
Ahvâl-i Mirzâ Süleymân ü Mirzâ Safî.....	160
10 Te’ehhül kerden-i Tahmâsb der şehr-i Kazvîn be tahrîk-i ricâl-i bed-nihâdeş.....	161
Zeyl-i der beyân-ı vakâyî‘-i garîbe der Isfahân ez şiddet-i muhâsara ve tecemmü‘ ve mürâca‘at kerden-i nâs be devlet-hâne.....	162
Mürâca‘at kerden-i nâs be cânib-i Hân-ı Hüveyze.....	163
Hücûm u guluv kerden-i nâs be sarây-ı şâhî.....	164
Beyân-ı ahvâl-i Hâdım Ahmed Ağa.....	165
Beyân-ı ahvâl-i kaht der şehr-i Isfahân.....	167
Ahvâl-i ilçiyân-yı mülûk-i Nasârâ der muhâsara-i Isfahân.....	170
‘Aded-i maktûlân ez şemşîr ü helâk şudegân ez kaht der şehr-i Isfahân.....	170
Teslîm kerden-i Şâh Hüseyñ tâc-ı şâhî ve taht-ı Îrânî be cânib-i Mîr Mahmûd ve zabt-ı şehr-i Isfahân ve ahvâl-i sâ‘ire der miyân-ı Ağvân u ‘Acem.....	171

Zabt-i ŧehr-i Isfahân ü tertîb-i alây; ve reften-i Mîr Mahmûd u ŧâh Hüseyin be devlet-hâne; ve cülûs-ı Mîr Mahmûd der taht-ı ŧâhî.....	174
Ahvâl-i cem' ü tahsîl-i hazîne ez cânib-i Mîr Mahmûd.....	178
İrsâl kerden-i 'asker berâ-yı feth-i Kazvîn; ve vak'a-yı Kazvîn.....	178
Beyân-ı katl-i 'azîm der Isfahân.....	181
Güftârî-i pend-âmîz-i seyyâh.....	182
Terfî' ŧuden-i kadr-i Ağvân u ta'yîn-i hudûd u merâtib der-miyân-ı nâs.....	183
Tedârük kerden-i zehâ'ir berâ-yı Isfahân.....	184
Meŧveret kerden-i Ağvâniyân berâ-yı tedârük-i 'asker.....	185
Tedârük-i Ağvâniyân berâ-yı feth ü teshîr-i bilâd der havâlî-i Isfahân.....	186
Firistâden-i 'asker berâ-yı feth-i ŧîrâz.....	187
Ser'askerî-i Ferîdûn Hân ez cânib-i Tahmâsb; ve 'azîmeteŧ be eyâlet-i Beriyye.....	191
Îtâ'at kerden-i ahâlî-i Keŧân.....	194
Vak'a-yı Emânullah Hân.....	194
'Azîmet kerden-i Mîr Mahmûd berâ-yı te'dîb-i ahâlî-i ŧehr-i Gez.....	198
Zuhûr-ı cünûn-ı Mîr Mahmûd.....	199
Katl kerden ü istîsâl kerden-i Mîr Mahmûd ŧehzâdegân-ı 'Acem.....	200
Rivâyet-i kâzibe der sebab-i istîsâl-i ŧehzâdegân.....	201
Bîmârî-i Mîr Mahmûd.....	202
Firistâden-i Seyyid 'Alî Hân be cânib-i Kazvîn; ve inhizâmî-i üst.....	203
Cülûs-ı Eŧref be cây-ı Mahmûd u katl kerden-i Mahmûd râ.....	203

Evsâf-ı menâkıb-ı Mîr Mahmûd	205
Beyân-ı ahvâl-i birâder-i Mîr Mahmûd	206
Beyân-ı mikdâr-ı ‘asker-i Ağvân u ‘aded-i îşân	206
Ahvâl-i Eşref Sultân	208
Beyân-ı firistâde kerden-i Mîr Mahmûd Eşref Hân râ be zindân	210
İstimâlet dâden-i Eşref Hân be ahâlî-i Îrân	210
Tatyîb kerden-i Eşref Hân Şâh Hüseyñ râ; ve tesellî dâden-i hâtr-ı ûst; ve irsâl kerden-i na‘şe-i şehzâdegân be şehir-i Kum	210
Tecrübe kerden-i Eşref Hân Şâh Hüseyñ râ der arzû-yı taht-ı şâhî	212
Teklif kerden-i Şâh Hüseyñ tezvîcî-i duhtereş be Eşref Hân	214
Firistâden-i ilçî ez cânib-i Eşref Sultân be cânib-i şehzâde Tahmâsb	214
Beyân-ı firistâden-i nâme ez cânib-i Eşref be cânib-i Tahmâsb der sâbık	216
Sefer kerden-i Eşref Hân be cânib-i Kazvîn berâ-yı ahz-ı Tahmâsb	217
‘Azîmet kerden-i Arslan Hân ez cânib-i Tahmâsb be cânib-i şehir-i Kum; ve kudûm-ı ‘asker-i Eşref Hân be Kazvîn ü mukâbele; ve inhizâm-ı leşker-i ‘Acem	218
İhtimâm kerden-i Eşref Hân berâ-yı cem‘ ü tahsîl-i hazîne	220
Ahvâl-i Emânullah Hân	220
Beyân-ı ahvâl-i miyâncı-yı Mîr Mahmûd	220
Ahvâl-i karındaş-ı Eşref Hân	221
Ahvâl-i mâder-i Mîr Mahmûd	221
Hâtîme	222

ÖN SÖZ

Elinizdeki eser, Polonyalı bir misyoner olan Judasz Tadeusz Krusinski'nin yirmi altı yıl yaşadığı İran'daki gözlemlerine dayanmaktadır. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Safevîler ile Afgan toplumu arasında yaşanan gerilimli döneme yakından tanıklık etmiş olan Krusinski, eserini Avrupa'ya dönüş yolunda bir süre ikamet ettiği İstanbul'da kaleme almıştır. Latince olan eser, İbrahim müteferrika tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiş ve ilk Osmanlı matbaasında Târih-i Seyyâh adıyla basılmıştır.

İlk defa İstanbul'da basılan eser, günümüze kadar çoğu Avrupa'da olmak üzere Amerika, İran, Azerbaycan ve Afganistan gibi çeşitli ülkelerde farklı dillerde defalarca yayımlanmıştır. İran tarihiyle ilgili değerli bir kaynak olan eserin tam metninin günümüz alfabesiyle yayımlanmasının tarih araştırmalarına katkı sağlayacağını ümit ediyoruz. Osmanlı dünyasında çeviri deyince akla daha çok Arapça ve Farsçadan yapılan dinî ve edebî eserler gelmektedir. Avrupalı yazar ve şairlerin eserlerinin yaygın biçimde tercüme edilmesi için XIX. yüzyılı beklemek gerekecektir. Eser, XVIII. yüzyılda yapılmış bir çeviri örneği olarak da dil ve edebiyat araştırmacılarının ilgiyle karşılayacağı bir kaynak niteliğindedir.

Târih-i Seyyâh, ne tam olarak bir tarih kitabı ne de yazarın hatıratıdır. Belki bu iki türün belli bazı özelliklerini barındırdığı için ikisi de sayılabilir. Safevîlerin sonu ve Afganların ortaya çıkışı esnasında vuku bulan olaylara yakından tanıklık eden yazar, dışarıdan biri olarak olayları soğuk-

kanlı bir tutumla değerlendirmiş; İran coğrafyasında yaşayan Fars, Afgan ve Ermeni toplumlarının sosyal hayatlarına dair gözlemleriyle eserini zenginleştirmiştir.

Kitabın ortaya çıkmasında desteklerini gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Muhsin Macit'e ve Doç. Dr. Tuncay Öğün'e, dostum Dr. Bülent Alan'a minnettarım. Metnin tashihinde yüksek lisans öğrencileri Kübra İnal ve Hicret Aldemir'in yardımlarını gördüm. Kendilerine teşekkür ediyorum.

Recep Demir
Van, 2016